

blik. Her må dog nævnes, at man måske kunne have ønsket sig yderligere nogle kortserier, således med tolddistriktsgrænser og lægedistrikts- og lægekredsgrænser, ligesom også nogle få kort længere tilbage i tiden, f.eks. til 1550.

Medvirkende til at gøre dette atlas til et hurtigt hjælpemiddel er også i væsentlig grad, at de i Geodætisk Institut tegnede kort er smukke og meget overskuelige. Med deres enkle, klare skrift og markant forskellige skriftstørrelser for de forskellige administrative niveauer, med farvetrykte tal og navne, grænselinjer og vandarealer, og med enkle og klare signaturer viser de, hvor langt korttegningen er nået.

Som et hjælpemiddel ved historiske undersøgelser, som grundlag for kortlægning af historiske oplysninger og til belysning af administrationens historie er det administrative atlas i høj grad nyttigt. Men hermed er også sagt, at det på en måde er et skelet. Man kan her yderligere glæde sig til fremkomsten af resultatet af arbejdet med den anden halvdel af projektet vedrørende et historisk atlas over Danmark, et værk, der med kort over økonomiske, politiske, sociale, kulturelle og andre fordelinger også vil kunne demonstrere, hvad resultatet af den første halvdels arbejde vil kunne bruges til.

Ole Degn

Peter Brask, Karsten Friis-Jensen, Jens Glebe-Møller, Tage Hind, Minna Skafte Jensen, Anders Jørgensen, Sigurd Kværndrup, Jens Rahbek Rasmussen, Janne Risum og Bjarne Thorup Thomsen: *Dansk litteraturhistorie, 2. Lærdom og magi. 1480-1620.* (Gyldendal, 1984). 528 s.

Udgivelsen af Gyldendals nye store danske litteraturhistorie er skredet rask fremad, og værket er næsten afsluttet. Af de ni planlagte bind, der udkommer i

en noget tilfældig orden, foreligger nu også bind 2.

I den lille folder, der i 1983 introducerede værket, loves det, at man med denne litteraturhistorie med udgangspunkt i en genlæsning og nytolkning vil fremlægge en skildring af kendte og hidtil ukendte forfattere samt klassisk og folkelig digtning i sammenhæng med den kultur- og socialhistoriske udvikling. Ikke mindst den sidste formulering bevirker, at man som historiker med særlig interesse læser dette værk.

For bind 2, omfattende tiden 1480-1620, må man her da også konstatere, at arbejdet på punkter lever op til den høje målsætning. Man finder gode, klare redegørelser for generelle hovedtræk i samfundets opbygning og struktur (s. 132-44, 228-30). Disse kommer dog ikke til at spille nogen egentlig rolle i behandlingen af periodens litteratur. Man kunne her have ønsket, at der havde været gjort nærmere overvejelser over disse forhold, men må også konstatere, at en væsentlig baggrund for manglerne i fremstillingen af forholdet mellem samfundet og litteraturen kan findes i den kendsgerning, at historikerne i ikke uvæsentlig grad har svigtet. Det er endnu begrænset, hvad der er fremlagt af mere detaljerede undersøgelser over de sociale og økonomiske forhold i denne periode. Forfatterkollegiet burde dog have søgt kontakt til nogle af de ikke så få historikere, der i de senere år har beskæftiget sig med socialhistorien. Interessen for denne hos historikerne ser man bl.a. hos den række forskere, der skrev den i årene 1979-82 udgivne første danske socialhistorie, i syv bind med et registerbind. Og man kan i hvert fald umiddelbart undre sig over, at forfatterne af litteraturhistoriens bind 2 end ikke har gjort sig overvejelser over f.eks. læsekyndighedens udbredelse i de forskellige befolkningslag og betydningen af dette forhold for litteraturen og dens

forskellige former. Man finder heller ingen overvejelser over litteraturens udbredelse i og betydning for de forskellige befolkningslag, når bortses fra den latinsprogede litteratur, hvor forholdet følger af sig selv.

Som helhed giver bogen dog en ganske solid og detaljeret redegørelse for litteraturen, dens forfattere og disses baggrund i tidens ideer og bevægelser. Bindet tager udgangspunkt i renæssancen og reformationen med den omfattende religiøse og kirkeligt prægede litteratur og går over folkeligt teater og folkelig litteratur, skolekomedie og latindigtning til hyrdedigtning, lignelse, epos og vise og videnskab og verdenssyn. Litteraturbegrebet er opfattet temmelig bredt, og i fremstillingen omtales også dagbøger, private optegnelser, købmandsregnskaber, fastelavn, trolddom og spådom osv. Undervejs får vi i talrige tilfælde lov at komme tæt ind på datidens mennesker.

På en del punkter er bindet dog også præget af manglende viden om fortidens samfund. Det er flot at betegne »det feudale standshierarki« som repræsentativt (s. 244); gejstligheden og borgerne sendte vel repræsentanter til kongehyldninger, et par fra hvert provsti og fra hver købstad; men adelen havde ingen repræsentanter: enhver adelig kunne møde; og bønderne, 80 % af befolkningen, havde heller ingen repræsentanter: de blev normalt ikke spurgt. Det er skævt at sige, at bestemmelsen om, at håndværkere skulle være født inden for ægteskab, betød, »at en stor del af underklassens børn på forhånd var uden chance for social opstigning« (s. 137-38), for vi har ingen oplysninger, der tyder på, at mere end ca. 10 % af børnene var født uden for ægteskab, og der var næppe nogen social opstigning i at blive håndværker. I omtalen af forfattere og andre personer møder man en sær anakronistisk holdning, idet personer ofte

omtales blot ved efternavn, som Helgesen, Olsen, »pastor Lauridsen ved Vor Frue«, Maier, hvilket aldrig er forekommet i personernes samtid, der talte om Mester Poul, Anders Olsen, Hr. Hans osv., eller dog det fulde navn, Poul Helgesen, Hans Lauridsen, Michael Maier.

Uforstående synspunkter, uheldige formuleringer og misforståelser med baggrund i for ringe viden om fortidens samfund ser man i en del andre tilfælde. Om Malmø-købmanden Bent Brygger påstås det (s. 241), at han i sine regnskaber fra 1550-erne bruger moderne kolonneopstilling; men man har her overset et afsnit i indledningen til udgaven af dette regnskab, hvor det klart anføres, at udgiveren har omredigeret teksten for at gøre den mere overskuelig og herunder har benyttet kolonneopstilling. Om købmanden Steffen Rodes regnskabsbog fra årene 1637-50 siges (s. 241), at den indeholder det første dobbelte bogholderi i Danmark; men hans regnskab er ikke dobbelt bogholderi, lige så lidt som det er rigtigt, at blandede tal er brøker (s. 240), det er *hele tal* og brøker. At den senere skolekomedieforfatter Hieronymus Justesen Ranch i sin studentertid i 1563 havde indskrevet sig i Wittenberg Universitets matrikel som »Hieronymus Ranchius, Cymber«, altså »jyde«, gøres til noget bemærkelsesværdigt, »som om han forstod sig selv mere som jyde, end som dansker« (s. 340); men i datidens universitetsmatrikler ser man ganske mange danskere betegne sig som Cimber, jyde, hvis de da ikke skrev Slesvicensis, Selandus, Scanus, Ripensis, fordi de kom fra Slesvig, Sjælland, Skåne eller Ribe – eller blot skrev sig som Danus, dansker. Til belysning af baggrunden for den berømte Henrik Smeds lægebog anføres, at der ved år 1600 var 10-12 læger i riget – og 2 apoteker (s. 480); men: man finder på det tidspunkt apoteker såvel i København som i Odense, Viborg, Hel-

singør og Haderslev. Svær at bevise er påstanden, at Christian 4. skaffede København det bedste kongelige kapel, byen har haft (s. 458); hvem kan huske, hvordan musikken lød, når kapellet spillede ved denne konges hof, og sammenligne med vort århundredes kongelige kapel?

En vis sammenhæng med bindets noget mangelfulde viden om datidens samfund har måske den mærkelige, noget vrængende holdning over for datidens mennesker og forhold, som man en del steder møder i bogen. Det gælder, når det om adelens fester i midten af 1500-årene hedder, at »muligvis legede man ligefrem middelalder, når man festede« (s. 458). Det gælder beskrivelsen af den pyramide, den fremtrædende adelsmand Henrik Rantzau i 1588 rejste i Segeberg til minde om venen, den danske konge Frederik 2.: »Inden i forherligede 18 billeder kongens bedrifter. Hele herligheden varede til 1632. Pyramiden var af gips«. (s. 21). Det gælder en vurdering som »De magthavende stænder demonstrerede deres magt og vælde ved at vise, hvilken pomp og pragt, de havde råd til. Hvilket igen legitimerede deres privilegier, thi det benovede folk så, at afgifterne gik til et godt formål – til bogstavelig talt værdigt trængende«. (s. 244). Og ligeledes »For 1500-tallets professionelle købmand var *dobbeltspillet* derimod levevej og en ganske individuel affære. Han kom derfor i bås med løgnere og listige bedragerere ...« (s. 245), en formulering, der reelt er uden mening.

Det samme gælder de mærkeligt for-tænkte overvejelser over datidens opfattelse af regnekunsten, som skulle have haft et ilde ry (s. 245-46); når den i forord til regnebøger (der nævnes en bog fra 1560) fik nogle anerkendende ord med på vejen, var det ikke, fordi det skulle være nødvendigt at »legitimere« regnekunsten; der var blot tale om nog-

le salgsfremmende formuleringer i stil med dem, man i dag ser forlag placere på bagsiden af bogomslag. Og tilsvarende var en påstået manglende »legitimering« af regnekunsten i Niels Mikkelsens regnebog fra 1615 ikke et udslag af, at købmandshåndteringen under højkonjunkturen da var steget i anseelse – efter blot et halvt århundrede! Skulle der have været tale om en legitimering, måtte det vel i øvrigt netop være efter en højkonjunktur, med store fortjenester til grupper af købmænd og uddybede sociale forskelle.

Besyderligt uforstående forekommer også en række længere overvejelser over Gutenbergs betydning for bogtrykkerkunsten (s. 28-29). Det hævdes, at det tidligere anvendte bloktryk – hele udskårne trykplader i træ – også var bogtryk, og at dette, hvis bogtrykket med bevægelige metaltypen ikke var blevet opfundet, kunne have gennemløbet en udvikling mod større effektivitet og forfindelse. Sådanne historiske »hvis«-betragtninger er i almindelighed temmelig ligegyldige, men er det hér så meget mere, som afsnittets forfatter selv kommer ind på et par følgevirkninger af Gutenbergs indsats; først mener han vel ikke at se Gutenbergs betydning i mekaniseringen af bogproduktionen, men derimod i muligheden for at fremstille »den ensartede og kritisk korrekturlæste udgave«; dernæst ser han betydningen af, at man kunne fremstille relativt store oplag af identiske tekster; og så indser vi jo alligevel, at Gutenbergs opfindelse var en bedrift: trykpladerne var sammensat af løse metalstøbte skrifttegn og kunne fremstilles væsentlig billigere end bloktrykpladerne – og de kunne holde til fremstilling af større oplag.

Med fordelingen af stoffet på mange forfattere, i bind 2 således hele ti, har det ikke kunnet undgås, at værket har fået et noget uegalt præg, til trods for et formentlig stort redaktionsarbejde.

Forfatterne har ret så forskellige temperamenter. Mens enkelte som nævnt i en del af deres holdninger og formuleringer kan virke noget vrængende, møder man hos et par andre, Karsten Friis-Jensen og Minna Skafte Jensen, i afsnittet om den ellers noget svært tilgængelige latindigtning en engageret og inspirerende indlevelse. En fælles holdning blot til fænomenet *citater* møder man ikke; der forekommer tekster både i oprindelig ortografi og mere eller mindre normaliseret (jfr. eksempelvis henholdsvis s. 16, 18, 126, 130; og 114, 117, 267); et valg kan diskuteres: for de fleste læsere må dog den oprindelige ortografi virke stærkt hæmmende, måske endda uoverkommelig, mens til gengæld mere interesserede med de normaliserede tekster vil kunne finde frem til udgaver med de originale. Derimod kan det næppe diskuteres, at det er uheldigt, når der er pillet ved en tekst, der er trykt som en originaltekst, således som man ser det s. 329 ved en Hegelund-tekst.

Den nye litteraturhistories behandling af den danske litteratur fra perioden 1480-1620 har med et omfang på 528 tryksider kunnet blive ganske grundig, og den når ganske vidt omkring. Når der i den førnævnte lille introduktionsfolder fra 1983 står, at værket er »den største og mest omfattende danske litteraturhistorie nogen sinde ...«, er dette dog kun til en vis grad rigtigt. Det skyldes nemlig, at den nye litteraturhistorie også behandler tiden *efter* år 1900. Den foregående store litteraturhistorie, Carl S. Petersens og Vilh. Andersens *Illustreret dansk litteraturhistorie*, 1-4, der udkom i årene 1924-34, gik med sine fire store bind kun til år 1900. Sammenligner man disse fire bind med den nye litteraturhistories seks første bind, der netop går frem til år 1901, vil man finde, at stoffet i den nye litteraturhistorie målt i typeenheder kun svarer til 80 % af den gamles. Og er den nye litteraturhi-

storie end rigt illustreret, så er billedstoffet, målt i tryksider i forhold til tekstsiderne, dog en halv gang større i den gamle litteraturhistorie. Gyldendals nye litteraturhistorie har for perioden før 1900 på ingen måde overflødiggjort den gamle.

Ole Degn

Michael Bruun Andersen, Tage Bild, Peter Larsen, Britta Lundqvist, Peter Madsen, Søren Schou og Karen Syberg: *Dansk litteraturhistorie 8. Velfærdsstat og kulturkritik 1945-80*. (Gyldendal, 1985). 670 s., ill.

Gyldendals »Dansk litteraturhistorie« er et forsøg på at skrive litteraturhistorie på et materialistisk grundlag – altså en litteraturhistorie, hvor litteraturen betragtes i lys af og i sit samspil med samfundsudviklingen. Metoden bliver her ved på en måde deduktiv; ganske vist anskues litteraturen ikke som nogen refleks af samfundsudviklingen, men udgangspunktet er i modsætning til tidligere idealistisk funderede litteraturhistorier ikke de store digterpersonligheder og deres værker, men derimod de samfundsmæssige udviklingstendenser, tilstande og konflikter, som digterne reagerer på og fortolker.

Denne materialhistoriske metode betegner et frugtbart nybrud i dansk litteraturhistorieskrivning. Litteraturens udvikling sættes i intim forbindelse med udviklingen i de samfundsmæssige processer og hele det »kulturelle klima« samt med forskellige klasser og lags problemer og erfaringsverdener. Den materialistiske metode indebærer endvidere et brud med den idealistisk-biografiske litteraturhistories struktureringsprincipper. Hvor den biografisk orienterede litteraturhistorie ville tage udgangspunkt i de enkelte forfatterpersonligheder og fremstille litteraturhistorien som en kronologisk rækkefølge af